

Kan Bağışında Bulunan Bireylerin Kök Hücre Bağışı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi

Investigation On Knowledge Levels Of Individuals in Blood Donation

About Root Cell Donation

Durdane Yılmaz Güven¹, Yağmur Çakıcı², Büşra Ünal², İrem Acartürk³, Selda Aksoy⁴

Öz

Amaç: Bu çalışma, kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışı hakkında bilgi düzeylerini incelemek amacıyla yapıldı.

Gereç ve yöntem: Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmada kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışı konusundaki bilgileri ve sosyodemografik özellikleri 34 sorudan oluşan veri toplama formu ile değerlendirildi. Çalışmanın örneklerini son üç ay içerisinde gönüllü olarak kan bağışında bulunan 260 gönüllü oluşturdu.

Bulgular: Katılımcıların %70.8'i erkek, %47.3'ü 18-25 yaşındadır. Bireylerin %63.1'nin kök hücre bağışçısı olmak istediği, %81.5'inin nasıl bağışçı olacağını bilmediği, %88.5'inin kök hücre konusunda sağlık çalışanlarından bilgi almak istediği, %63.1'i bağış yaptığı kişiyi öğrenme hakkının olduğunu ve %45'i bir kere kök hücre bağışı yaptıktan sonra tekrar bağış yapabileceğini belirtti.

Sonuç: Bu çalışmada katılımcıların kök hücre bağışı konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı saptandı.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, donör, kök hücreler

Abstract

Aim: The aim of this study is to examine the level of knowledge of individuals who donated blood about stem cell donation.

Material and methods: In this descriptive study, information on the stem cell donation of the volunteers of the individuals who donated blood was evaluated with a data collection form consisting of 34 questions. Examples of the study are 260 volunteers who donated blood in the last three months.

Results: Among the participants, 70.8% of the individual is male, 47.3% is 18-25 years old. 63.1% of individuals want to be donors, 81.5% do not know how to donate, 88.5% have the right to learn about the stem cell from healthcare workers, 63.1% have the right to learn the donor and 45% of them stated that they can donate again after initial attempt.

Conclusion: In this study, it was determined that the participants' knowledge about stem cell donation was not sufficient.

Keywords: Donor, knowledge, stem cells

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, E-mail: durdane.ylmz@gmail.com

² Hemşire, Zonguldak Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Zonguldak, Türkiye

³ Hemşire, Kartal Lütfi Kırdar Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, Türkiye

⁴ Hemşire, Başakşehir Şehir Hastanesi, İstanbul, Türkiye

GİRİŞ

Kök hücreler; bazı dokularda bulunan ve gereksinim halinde pek çok hücreyi oluşturarak yaşamın devamlılığını sağlayan sınırsız çoğalabilme, kendilerini yenileyebilme, kendilerinden başka hücrelere farklılaşabilme, hasarlı dokuya verildiğinde dokuyu onarabilme özellikleri ile tanımlanan hücre tipidir.¹⁻⁵ Hastanın kendisinden veya doku uyumu olan bireyden kök hücrelerin toplanıp, hazırlama işleminden sonra hastaya verilmesi periferik hematopoetik kök hücre nakli denilmektedir. Genel anestezi altında özel aspirasyon iğneleri ile posterior iliak kemiğinden aspire edilerek toplanan ürünün hastaya nakledilmesi işlemine ise kemik iliği nakli denilmektedir.^{6,7} Hematolojik kanserlerde periferik kök hücre ve kemik iliği nakli sıklıkla kullanılmaktadır.⁶ Bununla birlikte nöroloji, kardiyoloji, ortopedi, endokrinoloji gibi alanlarda da kök hücre tedavisinden yararlanılmaktadır.^{1,8}

Bireylerde hematopoetik kök hücre nakli yapılabilmesi için alıcı ile verici arasındaki uyumu tespit etmek amacıyla çok fazla tarama yapılmalıdır. Bu nedenle, kök hücre nakli bekleyen hastaların tedavi edilebilmesi için kemik iliği/periferik kök hücre bağışçısı olmayı kabul eden gönüllülere ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllülerin sayısını arttırmak için, sağlıklı bireylerin kök hücreye ilişkin görüşlerinin, bilgi ve tutumlarının tespit edilmesi; bu doğrultuda bireylere eğitim verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde gereksinimi olan hastalara kök hücre naklinin başarılı bir şekilde yapılmasına karşın akraba dışı (allojenik) hematopoetik kök hücre bağışının beklenen düzeyde olmadığı bilinmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi Ulusal Kök Hücre Politikaları Çalıştay raporuna göre, ülkemizde 2012 yılında yalnızca %15'i akraba dışı olmak üzere toplam 2.590 nakil yapılmıştır.⁸ Bunun nedeni, bireylerin kök hücre bağışı konusunda yeterli bilgisinin olmaması, bazı endişe, inanç ve tutumlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Chen ve ark. (2013) hematopoetik kök hücre bağışı ile ilgili yaptığı çalışmada, bireylerin gönüllü olmasını çeşitli faktörlerin etkilediğini ve bu faktörlerin sağlık profesyonelleri tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹ Bu çalışma, kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışı hakkında bilgi düzeylerini incelemek amacıyla yapıldı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Tanımlayıcı tipte olan bu araştırma Mayıs-Haziran 2019 tarihleri arasında kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışı hakkında bilgi düzeylerini incelemek amacı ile yapıldı.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Karabük il merkezinde yaşayan, son üç ay içerisinde gönüllü kan bağışında bulunan bireyleri içermektedir. Araştırmanın örneklemini, 18-65 yaş aralığında

fiziksel ve bilişsel sağlık düzeyleri yeterli olan, kan bağışında bulunmak üzere kan merkezine başvuran ve kan bağışı yapan, araştırmada uygulanması planlanan formları yanıtlayabilen ve araştırmaya katılmaya gönüllü 260 birey oluşturdu.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre hakkında bilgi ve tutumlarını incelemek amacı ile literatür taraması sonucu oluşturulan ve sosyodemografik bilgilerin de yer aldığı “Veri Toplama Formu” kullanılarak toplandı.^{1,6,7}

Veri toplama formu üç bölüm ve 34 sorudan oluştu. Birinci bölümde katılımcıların sosyodemografik özelliklerine yönelik (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleği, dini, ekonomik durumu) altı soru, ikinci bölümde kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre konusunda bilgilerinin belirlenmesine yönelik 22 soru (kök hücre bağışının tanımı, kök hücre bağışında bulunmak isteyen bireylerin başvurabilecekleri yer vb.), üçüncü bölümde kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre konusunda düşüncelerinin belirlenmesine yönelik altı soru bulunmaktadır.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri kan bağışı için kan toplama aracına başvuran bireylerle kan bağışında bulunmadan önce toplandı. Bireylere çalışmanın önemi açıklanıp, sözel izinleri alındı ve yüz yüze görüşme yöntemi ile ortalama 7-10 dakikada veri toplama formu dolduruldu.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 20 (IBM Corp. Released 2011. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 20.0. Armonk, NY: IBM Corp.) istatistik paket programı kullanılarak değerlendirildi. Verilerin analizinde; ortalama, standart sapma, medyan, yüzde ve frekans değerleri kullanıldı.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın uygulanmasına başlamadan önce Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan (tarih: 30.04.2019, 2019/08 (02) sayılı) onay alındı. Araştırmaya katılan bireylere araştırmanın amacı, süresi ve süreci açıklanarak sözlü izin alındı.

BULGULAR

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri Tablo 1’de gösterildi. Araştırmaya katılan 260 bireyin %70.8’i erkek, %47.3’ü 18-25 yaşında, %63.1’i üniversite ve üzeri mezunu, %39.2’sinin öğrenci, %63.5’inin geliri giderine denk olduğu saptandı. Katılımcıların %3.5’inin kök hücre bağışı bekleyen yakını olduğu ve %6.2’sinin ise daha önce kök hücre bağışında bulunduğu belirlendi.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı (n=260)

Sosyodemografik Özellikler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	76	29.2
	Erkek	184	70.8
Yaş	18-25 yaş	123	47.3
	26-35 yaş	51	19.6
	36-45 yaş	46	17.7
	46 ve üzeri	40	15.4
Eğitim düzeyi	İlkokul	12	4.6
	Ortaokul	16	6.2
	Lise	68	26.2
	Üniversite ve üzeri	164	63.1
Mesleği	Öğrenci	102	39.2
	Memur	52	20
	Özel sektör	29	11.1
	Emekli	14	5.4
	Sağlık çalışanı	9	3.5
	Ev hanımı	5	1.9
	Çalışmıyor	3	1.2
	Geliri giderinden fazla	54	20.8
Ekonomik durum	Geliri giderinden az	41	15.8
	Geliri giderine denk	165	63.5
	Geliri giderinden fazla	54	20.8
Yakın akrabada kök hücre bağışi bekleyen bireylerin olması	Evet	9	3.5
	Hayır	251	96.5
Daha önce kök hücre bağışi yapma durumu	Evet	16	6.2
	Hayır	244	93.8

Katılımcıların kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışına ilişkin bilgileri Tablo 2’de gösterildi. Bireylerin yalnızca %4.2’sinin kök hücrenin tanımını yapabildiği, buna karşın %63.1’nin bağışçı olmak istediği, %81.2’sinin kök hücre bağışının yapılacağı yeri ve %81.5’inin bağışçı olma sürecini bilmediği belirlendi. Katılımcıların %25.0’i kök hücre ile ilgili bilgiyi televizyondan öğrendiğini, %51.5’i kan bağışi yapılan birimlerde yeterli bilgilendirmenin yapıldığını ve %88.5’inin kök hücre konusunda sağlık çalışanlarından bilgi almak istediğini belirtti. Kan bağışında bulunan bireylerin %78.5’i en uygun ve güvenli kök hücre bağışının gönüllü-karşılıksız olduğunu ifade etti. Katılımcıların %69.6’sı kök hücre bağışi yaptıktan sonra vazgeçme hakkının olduğunu, %63.1’i bağış yaptığı kişiyi öğrenme hakkının olduğunu, %45.0’i bir kere kök hücre bağışi yaptıktan sonra tekrar bağış yapabileceğini ve %92.3’ü kök hücre bağışının vücuduna zarar vermeyeceğini ifade etti. Katılımcıların %70.8’i kök hücre bağışında kişisel bilgilerin gizli tutulduğunu ve %72.3’ü kök hücre bağışını “yardımlaşma” olarak düşündüğü saptandı.

Tablo 2 . Katılımcıların Kök Hücre Bağışına İlişkin Bilgileri (n=260)

Kök hücre bağışına ilişkin bilgiler	n	%
Kök hücrenin tanımını yapabilme		
Biliyor	11	4.2
Kısmen biliyor	14	5.4
Bilmiyor	235	90.4
Kök hücre bağışçısı olmayı isteme		
Evet	164	63.1
Hayır	79	30.4
Kararsız	17	6.5
Kök hücre bağışının yapılabileceği kurumları bilme		
Biliyor	49	18.8
Bilmiyor	211	81.2
Kök hücre bağışçısı olma süreci		
Biliyor	48	18.5
Bilmiyor	212	81.5
Kök hücre ile ilgili bilginin alındığı kaynaklar		
Televizyon	65	25.0
Arkadaş/yakın çevre	38	14.6
Sağlık çalışanı	25	9.7
Gazete/dergi	50	19.2
Bilgin yok	82	31.5
Kan bağışı yapılan birimlerde bilgilendirmenin yeterli olma durumu		
Yeterli	134	51.5
Kısmen yeterli	87	33.5
Yetersiz	39	15.0
Kök hücre bağışı ile ilgili bilginin alınmak istediği kaynaklar		
Sağlık çalışanı	230	88.5
Arkadaş/yakın çevre	20	7.7
Din görevlisi	10	3.8
En uygun ve güvenli kök hücre bağışı yöntemi		
Gönüllü- karşılıksız	204	78.5
Hasta yakını olarak vermek	25	9.7
Kök hücreye karşılık kök hücre	23	8.8
Para ve hediye karşılığı	8	3.0
Kök hücre bağışı yaptıktan sonra vazgeçme hakkına sahip olma		
Evet	181	69.6
Hayır	56	21.5
Fikrim yok	23	8.8
Bağışta bulunulan bireyi öğrenme hakkı		
Evet	164	63.1
Hayır	79	30.4
Fikrim yok	17	6.5
Bir kere kök hücre bağışında bulunan bireyin tekrar bağış yapabilme durumu		
Evet	117	45.0
Hayır	107	41.2
Fikrim yok	36	13.8
Kök hücre bağışı vücuda zararlı olma durumu		
Evet	15	5.8
Hayır	240	92.3
Fikrim yok	5	1.9
Kök hücre bağışında kişisel bilgilerin gizli tutulma durumu		
Evet	184	70.8
Hayır	68	26.2
Fikrim yok	8	3.1
Kök hücre bağışının ifade ettiği durum*		
Yardımlaşmaktır*	188	72.3
Benimde başıma gelebileceğini düşünmektir*	124	47.7
Erdemliliklidir*	109	41.9

* Birden fazla yanıt verilmiştir.

TARTIŞMA

Çalışmada kan bağışında bulunan bireylerin kök hücre bağışı hakkında bilgi düzeyleri incelendi. Bireylerin kök hücre bağışı için başvurma kararlarında kök hücre bağışı ve nakli konusunda bilgilendirme oldukça önemlidir.^{6,10} Çalışmamıza katılan bireylerin çok azının (%4.2) kök hücrenin tanımını yapabildiği, büyük çoğunluğunun (%81.2) bağış yapabileceği kurumları bilmediği ve %81.5'inin nasıl kök hücre bağışçısı olacağını bilmediği saptandı.

Literatürde çalışmamıza benzer şekilde bireylerin kök hücre nakli ve bağıışı konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı belirlendi.^{1,7,11}

Çalışmamızda katılımcıların çoğunluğunun (%63.1) bağıışçı olmak istediğı, yaklaşık yarısının (%44.2) kök hücre ile ilgili bilgiyi medya ve iletişim araçlarından (televizyon, gazete ve dergiler) öğrendiğı, büyük çoğunluğunun (%88.5) kök hücre konusunda sağlık çalışanlarından bilgi almak istediğı saptandı. Çalışmamıza paralel şekilde bireylerin kök hücre nakli ve bağıışı konusunda bilgi alma kaynaklarının genellikle medya, internet, arkadaş, sağlık profesyonelleri olduğu belirtilmektedir.^{10,12} Elde edilen veriler ve literatür doğrultusunda kök hücre bağıışını arttırabilmek için öncelikle sağlık çalışanlarının toplumu bilgilendirmesi, bununla birlikte medyanın ve sosyal ağların tanıtıcı ve özendirici yayınlar yapmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin %78.5'i en uygun ve güvenli kök hücre bağıışı yöntemini "gönüllü-karşılıksız" olarak yapılan bağıış olarak ifade etti. Kök hücre bağıışı için bireyleri motive eden faktörlerin incelendiğı çalışmalarda; katılımcılar sıklıkla "insanlara hayat vermek" ve "yardım etmek, kendini daha iyi hissetmek" gibi nedenlerle kök hücre bağıışında bulunmak istemektedir.^{10,13} Katılımcıların yüksek oranda gönüllü-karşılıksız bağıışçı olmak ifadesi bireylerin insan hayatının değerliliğinin bilincinde ve duyarlılığında olduklarını göstermektedir.

Kemik iliğı ve kök hücre nakli sürecinde en güç durum uygun vericinin bulunmasıdır. Bunun için de gönüllü bağıışçılardan alınan kan örneklerinden doku tipinin tespit edilip bir havuzda saklanması ve o doku tipiyle uyum gösteren bir hasta olması halinde de bağıışçı ile tekrar iletişim kurularak nakil işleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu işlemler ülkemizde Kızılay bünyesinde faaliyet gösteren Türkiye Kök Hücre Koordinasyon Merkezi (TÜRKÖK), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Akraha Dışı Doku ve Kordon Kanı Bankası (TRAN) ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kemik İliğı Bankası (TRIS) olup bu kuruluşların bağılı olduğu uluslararası kuruluşlar olarak ise Bone Marrow Donors Worldwide (BMDW) ve World Marrow Donor Association (WMDA) sayılabilir. İnsan doku ve hücrelerinin bağıışı ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuatta donörlerin kimlik bilgilerinin korunmasına ve aydınlatılmış onamlarının alınmasına önem verilmiştir. Bağıışçı ve hastanın kişisel bilgilerinin saklanması yasalar gereğidir.¹³⁻¹⁶ Kök hücreler devamlı olarak kendini yenileyebilme özelliğine sahip olduklarından bağıış işlemi sonrası bağıışçının kök hücreleri belirli bir süre sonra tekrar eski düzeyine ulaşmaktadır. Kök hücre bağıışında bulunan birey herhangi bir zaman diliminde vazgeçme hakkına sahiptir.¹⁷ Çalışmamıza katılan bireylerin %69.6'sı kök hücre bağıışı yaptıktan sonra vazgeçme hakkının olduğunu, %63.1'i bağıış

yaptığı kişiyi öğrenme hakkının olduğunu, %45'i bir kere kök hücre bağışı yaptıktan sonra tekrar bağış yapabileceğini, %92.3'ü kök hücre bağışının vücuduna zarar vermeyeceğini ifade etti. Bu sonuçlar doğrultusunda kök hücre bağışçılarının hasta ve donörün kimlik bilgilerinin korunması, yapılacak işlemlerin tam olarak anlatılması, son safhada bağıştan vazgeçilmesi durumunda hastanın hayatının tehlikeye gireceğinin vurgulanması konusunda bilgilendirmeye gereksinimleri olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her geçen gün kök hücrenin yeni bir hastalık için tedavi fırsatı sunması ile kök hücre bağışı günceliğini koruyan bir konudur. Bu çalışmada kan bağışı için başvuran katılımcıların kök hücre bağışı için de istekli olduğu saptandı. Ancak katılımcıların kök hücre bağışı konusunda bilgilerinin eksik veya yanlış olduğu belirlendi. Bu doğrultuda kan merkezine başvuran bireylere kök hücre bağışı konusunda, talep etikleri gibi sağlık profesyonelleri tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle bilgi verilmesi, medya ve sosyal ağların kök hücre bağışında daha etkili bir şekilde kullanılması önerilmektedir.

Kaynaklar

1. Tekeli S, Arisu Naghavi E, Gokce B, Sir G, Yigitturk G, Cavusoglu T, Uyanikgil Y. Stem cells; mesenchymal stem cells and current clinical applications. FNG & Bilim Tıp Transplantasyon Dergisi. 2016;1(2):72-83. doi: 10.5606/fng.transplantasyon.2016.013
2. Bekzaç M., Kök Hücre: Ne? Nasıl? Niçin? Ne Zamandan Beri? Nereye Kadar?. Bilim ve Teknik [Internet]. 2010 [Erişim Tarihi: 23.05.2020]. Erişim adresi: https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/biltek_arsiv/S-511-36.pdf
3. Can AA. Concise Review on the Classification and Nomenclature of Stem Cells. Turk J Haematol. 2008; 25(2):57-9.
4. Ören H. Kök Hücreler. DEU Tıp Derg. 2019;33(3):271-280. doi: 10.5505/deutfd.2019.35693
5. Şahin F, Saydam G, Omay SB. Kök hücre plastisitesi ve klinik pratikte kök hücre tedavisi. Türk Hematoloji Onkoloji Dergisi. 2005;15(1):48-56.
6. Suluhan D, Eker İ, Yıldız D, Yılmaz S, Kızıler E, Savaşçı Ü, ve ark. Kan bağışçısı gönüllülerin hematopoetik kök hücre donörü olma konusundaki bilgi, tutum ve motivasyonlarının belirlenmesi. TAF Prev Med Bull. 2016;15(3). doi: 10.5455/pmb.1-1455714000
7. Dinc H, Sahin NH. Knowledge and attitudes of nursing and midwifery students about stem cell and banking of cord blood/Hemsirelik ve ebeklik öğrencilerinin kök hücre, kordon kanı ve bankacılığı ile ilgili bilgi ve yaklaşımları. HEAD. 2010; 7(1), 46-52.
8. TÜBA, Ulusal Kök Hücre Çalıştayı [Internet]. 2014 [Erişim Tarihi: 23.05.2020]. Erişim adresi: <http://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/gunce/46.%20Say%C4%B1.pdf>
9. Chen SH, Wang TF, Yang KL. Hematopoietic stem cell donation. Int J Hematol. 2013;97(4):446-455.
10. Aurelio M, Aniasi A, Haworth S, Colombo M, Dimonopoli T, Mocellin M, et al. Analysis of the motivation for hematopoietic stem cell donation. Transplant Proc. 2011;43(4):981-984.

11. Galanis P, Sparos L, Katostaras T, Velonakis E, Kalokerinou A. Factors that influence Greeks' decision to register as potential bone marrow donors. *Transplant Proc* 2008;40(5):1271-1274.
12. Dinç H, Şahin NH. Pregnant women's knowledge and attitudes about stem cells and cord blood banking. *Int Nurs Rev.* 2009;56(2):250-256.
13. Bulut A. Kemik iliği ve kök hücre donörlerinin bağış sürecinin son safhasında bağıştan vazgeçmesi: Donör hakkı mı cinayet mi? Withdrawal of bone marrow and stem cell donors at the late stage of donation process: Donor right or murder?. *Türkiye Biyoetik Dergisi.* 2016; 3(1), 36-40.
14. Davidson MN, Devney P. Attitudinal barriers to organ donation among black Americans. *Transplant Proc.* 1991;23(5):2531-2512.
15. Avrupa Birliği. 2004/23/EC Sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi, 31 Mart 2004.
16. İnsan Doku ve Hücreleri ile Bunlarla İlgili Merkezlerin Kalite ve Güvenliği Hakkında Yönetmelik. Resmi Gazete Sayı:27742. 27 Ekim 2010. Türkiye
17. Türk Kızılay [Internet]. [Erişim Tarihi: 26.05.2020]. Erişim adresi: <https://www.kanver.org/sayfa/kan-hizmetleri/kok-hucre-bagisi/53>